

Romák a járvány idején*

Uszkiewicz Erik

Az MTA Jogtudományi Intézet blogoldalán megjelent, Bárd Petrával közös, [előző írásunkban](#) bemutattuk, hogy a koronavírus terjedésével párhuzamosan milyen módon sokasodtak meg az egyre indulatosabb magatartások szerte a világon és milyen magyarázó okok állhatnak ennek hátterében. Szót ejtettünk az áldozathibáztatás, a bűnbakképzés jelenségéről, tettük mindezt a kapcsolódó kriminológiai és szociológiai kutatások rövid felvázolásával. Jelen írásban egy társadalmi csoportot, nevezetesen a romák helyzetének értékelésére vállalkozom a járvány idején.

Miközben a járvány terjedése sajnálatosan tovább tart, egyre másra érkeznek a világ különböző tájairól a helyi kisebbségekkel szembeni erőszakos és diszkriminatív magatartások elszaporodásával kapcsolatos hírek. Amíg Kínában a járvány második hullámától tartva [az afrikai gyökerű személyek kerültek célkeresztbe](#), addig Európában és az Amerikai Egyesült Államokban elsősorban a kínaiak ellen fordult a népharag, [akik közül sokan erre válaszul fegyverkezni kezdtek](#). Mindeközben régióinkban is erősödnek a kisebbséggel szembeni megszólalások, Közép- és Kelet-Európában elsősorban az egyébként is sok tekintetben marginalizált helyzetben lévő romák ellen fordult a közhangulat. A járványügyi intézkedések keretében számos intézkedést vezettek be Szlovákiától Románián át, Bulgáriáig, amely ezt a kisebbségi csoportot jóval hátrányosabban és súlyosabban érinti. Míg Szlovákiában – [ahol a hadsereg bevetését sem tartották túlzott reakciónak a romákkal szemben](#) – a miniszterelnök az [előző kormányt tette felelőssé](#) a romatelepeken terjedő megbetegedések miatt, addig egy bolgár európai parlamenti képviselő [már odáig ment](#), hogy a roma gettókat a fertőzés valódi "fészkeinek" titulálta. (A szegényekkel szembeni bűnbakképzés történeti hagyományairól és a velük szemben eszkalálódott erőszakraól részletesen is olvashatnak [itt](#) és [itt](#)). Mindeközben Magyarországon – noha sokáig a megbetegedettek és a betegség következtében elhunytak állampolgárságának feltüntetését valamiért indokoltnak tartották – elsősorban nem a romákkal szembeni amúgy is pusztító közbeszéd további eldurvulását tapasztalhatjuk, hanem a halmozottan és számos dimenzió mentén hátrányos helyzetű, sokrétűen diszkriminált és marginalizált helyzetben élő népesség státuszának további drasztikus romlását.

Miközben az elmúlt időszakban, elsősorban a régióinkban jelentkező súlyos munkaerőhiánynak a következményeként a romák munkaerőpiaci helyzete jelentősen javult, ez az elért eredmény most pillanatok alatt semmivé válhat. A Központi Statisztikai Hivatal [kiadványa](#) szerint 2014 és 2017 között, ugyan a magyarországi roma népesség munkanélküliségi rátája még mindig jóval magasabb volt a nem romákénál, az 30,1%-ról 18,5%-ra mérséklődött. A foglalkoztatási rátájuk közel 40%-kal nőtt (a nem romáké mindössze 10%-kal), ugyanakkor az is igaz, hogy a 45%-os érték még így is jelentősen elmarad a 68%-os országos átlagtól. A foglalkoztatási ráta javulása és a munkanélküliségi ráta együttes csökkenése pedig azt eredményezte, hogy 2014 és 2017 között a foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 18–59 évesek aránya a romák esetében is 20% körülire mérséklődött. Ez akkor is jelentős eredmény, ha a romák jelentős része alacsony

* Jelen írás az MTA-ELTE Lendület SPECTRA Kutatócsoport (szerződésszám: LP2018-9/2018) keretén belül készült; a szerző a kutatócsoport tagja.

képzettséget vagy képzettséget egyáltalán nem igénylő munkakörökben dolgozott, és ha tudjuk, hogy mindehhez nagy mértékben járult hozzá a közfoglalkoztatás vitatott rendszere (a vizsgált időszakban közel minden ötödik közfoglalkoztatott romának vallotta magát). És ez a pozitív irányú változás akkor is fontos, ha a romák jelentős része határozott idejű munkavégzésre irányuló szerződéses viszonyokkal rendelkezett, ami a nem roma populáció esetében jóval kisebb arányban fordult elő. Hasonlatosan azonban a rendszerváltás környékének időszakához, az úgynevezett "C-sorok leépítéséhez", a járvány okozta gazdasági nehézségek és várható recesszió jegyében újra számos roma honfitársunk veszítette el állását. Ők elsősorban a fővárosban és a vidéki nagyobb településeken dolgoztak, [újsághírek](#) szerint van olyan falu, ahol egyszerre hatvan roma férfi maradt munka nélkül. Tekintettel a foglalkoztatási formákra ez logikusnak is tűnik, hiszen a fent említett szerződéses viszonyaik sajátosságaiból fakadóan a roma munkavállalókat kevésbé védik a jogi garanciák.

Tekintettel arra, hogy a modern munkaerőpiacra való bejutás és az ott történő tartós megmaradás egyre magasabb képzettséget, számos képesség és készség együttes meglétét feltételezi, félok, hogy a mostani munkanélküli pozíció, különösen egy tartós és elhúzódó gazdasági válsággal karöltve, ismételten a romák tartós kiszorulását eredményezi a munkaerőpiacról. Mindeközben számos család esetében jelent nehezen vagy egyáltalán nem megoldható problémát a napközbeni felügyelet nélkül maradt gyermekek ellátásának megszervezése. Sokan épp emiatt tartanak attól, hogy nem fogják tudni megtartani munkájukat.

[A járvány után, marad a közmunka](#), már ott, ahol ez egyáltalán reális opció, figyelembe véve azt is, hogy nagy valószínűséggel az erre jelentkezők száma is nőni fog. A jelenlegi krízishelyzetben ugyanis, képzett középosztálybeliek is elveszthetik vagy már el is veszítették az állásukat, akik a munka helyett kerülnének tömegével a közmunka programba.

A munkaerőpiaci változások mellett a gazdasági konjunktúra hatásai is elérték a roma lakosságot – ha nem is markánsan – és a szegénységi mutatók közül a relatív jövedelmi szegénységben élők arányszáma mellett, a súlyos anyagi depriváltságban élők arányszáma is [csökkent](#).

A foglalkoztatás mellett fontos szót ejtenünk az oktatás terepéről is leginkább azért, mert lesújtó képet festenek a romák iskolázottságát jelző mutatók. Vagyis a fentiekben jelzett javuló foglalkoztatási viszonyok, nem a romák javuló iskolázottságának pozitív hozadéka. Egyrészt óriási azoknak a roma fiataloknak az aránya (80,2%), akik nem szereztek magasabb iskolai végzettséget az általános iskola után (szemben a nem romák körében mért 20,4%-kos aránnyal). Drámai módon csökkent az elmúlt időszakban a középiskolában tanuló romák aránya is, a 15 és 24 év közötti roma fiatalok esetében 2013 és 2017 között 10 százalékpontot zuhant és mindössze 24,2%-ra csökkent 2017-re. A felsősoktatásból pedig gyakorlatilag teljesen hiányoznak a roma hallgatók. Mindez azért is különösen aggasztó, mert egyértelmű összefüggések figyelhetők meg az iskolai végzettség szintje és a szegénység kockázatai között, így az alacsony iskolai végzettség a jövőre nézve is a szegénység rémével fenyeget.

A koronavírus elleni védekezés keretében elrendelt iskolabezárások, a távoktatás bevezetése, az intézményektől való kötelező távolmaradás a lemaradást és a nehezen vagy egyáltalán nem behozható [hátrányokat](#) fokozza, az iskolai lemorzsolódást hatványozza, a kompetenciákban megmutatkozó különbségeket tovább élezi. A tanárok felügyelete és segítsége nélkül sok

gyerek veszik el a tananyagban, a szülők kompetenciái sok esetben annyira korlátozottak, hogy sem a digitális kapcsolattartáshoz, sem az érdemi feladatok elkészítéséhez nem tudnak segítséget nyújtani. [A technológiai eszközök és a használatához szükséges tudás hiánya mellett,](#) sok család esetében [olyan elemi feltételek hiányoznak, mint az áram.](#) A lakhatási szegénységben és nagycsaládokban élő gyermekek esetében a tanuláshoz szükséges nyugodt légkör, a személyes tér teljesen értelmezhetetlen [fogalmak.](#) A figyelemhiányos, motiválatlan, a tanulás kultúrájával nem rendelkező, feladattudat nélküli gyermekek iskola iránti érdeklődésének fenntartása tantermi keretek között is számos kihívást jelent, a digitális oktatásban pedig gyakorlatilag áthidalhatatlan akadályokhoz vezet. Márpedig a tanulás feladása, az oktatásból való kimaradás, a már megszerzett tudás további bővítésének vagy akár csak szinten tartásának ellehetetlenülése a jövőbeni esélyek elvesztésének veszélyét vetíti előre.

Márpedig „békeidőben” sem állunk jól az iskola esélykiegyenlítő funkcióinak erősítésével és az iskolai szegregáció elleni küzdelemmel. A jelenség felszámolása érdekében tett erőltetett intézkedésekkel nem sikerült azt megszüntetni az elmúlt évtizedben. Az [MTA közoktatási indikátorrendszer szerint](#) 2008 és 2018 között több mint tíz százalékkal nőtt a szegregációs index, azaz több hátrányos helyzetű (hh) és halmozottan hátrányos helyzetű (hhh) diák tanul elkülönítetten. A hh-s gyerekek esetében 27,7-ről 40-re, a hhh-s gyerekek esetében 26,6-ről 37,1-re nőtt ez az érték. Márpedig sajnos Magyarországon mind a hh, mind a hhh minősítés [súlyosabban érinti a roma gyerekeket.](#) Az indokolatlan fogyatékosná minősítés és speciális iskolába helyezés miatt Magyarországot elmarasztaló [ítélet](#) is született az Európai Emberi Jogi Bíróság előtt, az Európai Bizottság pedig a diszkrimináció felszámolásával kapcsolatos jogszabályok megsértésével összefüggésben [kötelezettségzegési eljárást is indított](#) Magyarország ellen az iskolai szegregáció miatt.

Külön is jelentékeny probléma a települési szegregáció, amelynek kérdéseit ehelyütt külön nem elemezzük részleteiben, pusztán két beszédes adatra hívjuk fel a figyelmet. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének 2016-os [adatai](#) szerint az európai romák 30%-a olyan háztartásban él, ahol nincs vezetékes ivóvíz, 46%-uk pedig olyan helyen, ahol nem található beltéri illemhelyiség, zuhanyzó, vagy fürdő. Az Európai Roma Jogok Központja 2017-ben egy [jelentésben](#) mutatta be az európai romák tiszta ivóvízhez való hozzáféréseinek korlátozottságát, amely kiadvány lesújtó képet fest a magyarországi állapotokról is. Magyarországon 77 olyan település volt, ahol egyáltalán nem volt vezetékes vízszolgáltatás, az ott élők vízellátásukat saját készítésű kutakból és természetes vizekből tudták csak megoldani. Ezenkívül további 181 olyan település is volt, ahol a víz- és csatornarendszer hiánya miatt közkutakból tudtak csak a helyiek vízhez jutni. Vannak olyan települések is, ahol a közkutakat vagy elzárták, vagy abból csak szennyezett víz volt vételezhető, [az ilyen helyzetek](#) egy járvány idején különösen veszélyes és súlyos közegészségügyi és járványügyi kockázatot jelentenek.

A fent bemutatott negatív folyamatok drasztikusan érintik a magyarországi romák helyzetét. Mindez nem marad hatástalan a járvány utáni időszakban sem. Felerősödhetnek a bűnbakképzéssel kapcsolatos megnyilatkozások ("nem is akarnak dolgozni"), a sértően lealacsonyító és deprimáló nézetek ("nem is érdemelnek mást, jobbat") és a szélsőségek ("cigánybűnözés"). Még rosszabb esetben a diszkriminatív magatartások és az erőszakos cselekmények elszaporodásának lesznek majd áldozatai. A koronavírus-járvány okozta helyzet továbbra ronthatja a romák eddig megélt súlyos diszkriminációs tapasztalatait, amelyek

tekintetében Magyarország sajnálatosan eddig is meglehetősen negatív eredményeket produkált.

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége EU-MIDIS II [kutatásának](#) keretében 2017-ben 25.515 etnikai vagy bevándorló háttérű válaszadót kérdezett az Európai Unió – akkor még – 28 tagállamában, köztük 1171 magyar személyt a diszkriminációval kapcsolatos tapasztalataikról és a gyűlölet-motiválta incidensekről.

Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a roma válaszadók valamennyi tagállamban több diszkriminatív esetről számoltak be, mint az átlag. A magyar roma válaszadók 21%-a számolt be arról, hogy etnikai háttérével összefüggésben a kérdést megelőző 12 hónapon belül diszkriminációt szenvedett el. Külön problémát jelent az alacsony jelentési hajlandóság: a legutóbb elszenvedett diszkriminatív esetet Horvátországban és Szlovákiában a sérelmet szenvedőknek a 18%-a, Görögországban 7%-a, Magyarországon pedig mindössze 6%-a jelentette.

Amikor a gyűlölet motiválta zaklatásokkal kapcsolatban kérdezték a válaszadókat, a magyar romák 18%-a jelezte, hogy az adatfelvételt megelőző 12 hónapban érte valamilyen gyűlölet motiválta zaklatás. A magyar roma válaszadók 2%-a kifejezetten erőszakos magatartásról számolt be etnikai hovatartozásával összefüggésben.

Az Európai Unió "Special Eurobarometer 493 Report on Discrimination in the European Union" [kiadványa](#) a legfrissebb olyan elérhető dokumentum, amely átfogó képet ad a diszkrimináció európai jelenségéről. Eszerint, amikor a válaszadókat arról kérdezték, mit gondolnak mennyire elterjedt az egyes védett tulajdonságok szerinti diszkrimináció a saját országukban, a magyar válaszadók 72%-a nyilatkozott úgy – szemben az EU átlag 61%-ával, hogy a romákkal szembeni diszkrimináció nagyon elterjedt.

Azok, akik magukat valamely kisebbségi csoport tagjaként azonosítják nagyobb eséllyel jelentették, hogy a megelőző 12 hónapban diszkrimináció vagy zaklatás áldozatai lettek. Az önmeghatározás alapján magukat romaként azonosító személyek 49%-a számolt be ilyenről az Európai Unióban (országadatok nem állnak külön-külön rendelkezésre). A válaszadók 23%-a nyilvános helyen, 21%-a munkahelyén, 13%-a munkakeresés közben szenvedte el a sérelmet, 4% valamely közszolgáltatás nyújtása, igénybevétele során tapasztalta meg a hátrányos megkülönböztetést.

A koronavírus-járvány nemkívánatos következményei közül számos jóval súlyosabban érinti a közép-kelet-európai, és a magyarországi roma lakosságot, ami magában hordozza a társadalmi pozíciójuk ismételt és további romlását, a velük szembeni előítéletek fokozódását és az erőszakos magatartások bekövetkezésének veszélyét. Kívánatos volna mindezt elkerülni!